

Forskningsöversikt:

Bostadsbränder och socioekonomiska faktorer

Johanna Ekroth

Erna Danielsson

Roine Johansson

Anna Olofsson

Mittuniversitetet

Risk and Crisis Research Center

**Myndigheten för
samhällsskydd
och beredskap**

**Risk and Crisis
Research Center**
bringing excellence together **RCR**

Författare

Johanna Ekroth
Projektassistent
Risk and Crisis Research Center
Mittuniversitetet
83125 Östersund
www.miun.se/rcr

Roine Johansson
Professor i sociologi
Risk and Crisis Research Center
Mittuniversitetet
83125 Östersund
www.miun.se/rcr

Erna Danielsson
Docent i sociologi
Risk and Crisis Research Center
Mittuniversitetet
83125 Östersund
www.miun.se/rcr

Anna Olofsson
Professor i sociologi
Föreståndare för
Risk and Crisis Research Center
Mittuniversitetet
83125 Östersund
www.miun.se/rcr

Risk and Crisis Research Center (RCR)

Risk and Crisis Research Center, RCR, är ett forskningscentrum vid Mittuniversitetet och ett av Sveriges ledande forskningscentrum inom sitt område. Centret utvecklar och förmedlar kunskap om risker, kriser och säkerhet i dagens samhälle. RCR:s verksamhet omfattar forskning, utbildning och samverkan. Forskningen sker av enskilda forskare eller i grupper av forskare och samverkan sker med både näringsliv och myndigheter. Genom RCR har myndigheter, företag och andra organisationer en unik möjlighet att få tillgång till aktuell forskning inom området risk, kris och säkerhet, t.ex. om hur människor bedömer risker, hur organisationer hanterar kriser och vad som påverkar samhällets sårbarhet.

Innehåll

Sammanfattning	4
Inledning.....	6
Litteratursökning och sökbegrepp	7
Sårbarhet och heterogenitet	8
Tidigare forskning	10
De som drabbas	11
Varför drabbas vissa i högre grad än andra?	12
Förebyggande arbete	14
Hur har tidigare studier genomförts?	14
Svenska forskningsprojekt om sociala faktorer och bostadsbränder.....	16
Angränsande forskning	17
Kunskapsluckor och fortsatt forskning	20
Referenser:	22

Sammanfattning

Cirka 120 stycken personer omkommer varje år till följd av bostadsbränder. För att uppnå den nollvision som MSB satt upp behövs mer tvärvetenskaplig kunskap om bostadsbränder. Syftet med denna forskningsöversikt är att utifrån ett social/organisatoriskt perspektiv med fokus på metod och strategi för tvärssektoriella interventioner mot socialt utsatt, sårbara grupper. Litteratur och tidigare studier har sökts med hjälp av ett stort antal sökord på svenska och engelska i ett antal olika databaser. Det vi redan vet är vilka som drabbas i termer av ålder, kön, missbruk och ekonomiska resurser, liksom orsakerna till att det börjar brinna; glömda spisar, rökning och brinnande ljus. Tidigare forskning visar alltså att det är socialt utsatta och sårbara grupper (t.ex. låginkomsttagare, etniska minoriteter och ensamstående) som drabbas i högre grad än andra i samhället. Specifik forskning om bostadsbränder som syftar till att förklara varför dessa drabbas finns i stort sätt inte. Forskning om förebyggande arbete liksom interventioner riktade mot dessa grupper är även den obefintlig om man exkluderar rent teknisk forskning. Studerar man angränsande forskning om t.ex. anlagda bränder finns det en del att lära men den forskningen är i stor utsträckning inriktad mot anstiftarna och därmed brandorsaken snarare än de drabbade. Slutsatsen är därför att det har varit nära nog omöjligt att uppfylla syftet med översikten och istället föreslås vidare forskning inom sju områden:

1. Den befintliga forskningen om bostadsbränder är deskriptiv och inte teoretiskt grundad, vidare forskning bör utgå från etablerad samhällsvetenskaplig kunskap från andra forskningsområden t.ex. bostadssegregation, heterogenitet, krishanteringsorganisation, och riskbeteenden.
2. Fokus bör flyttas från enskilda bostäder till bostadsområden. Det är välbelagt i tidigare samhällsvetenskaplig forskning att boendet är segregerat och starkt kopplat till faktorer såsom utbildning, klass och etnicitet.
3. Forskningen bör fokuseras mot orsakerna till varför vissa grupper är mer drabbade än andra, liksom interventionsstudier av vilka insatser som behövs för varje specifik grupp.
4. Interventionsstudier bör anpassas till specifika målgrupper och baseras på aktuell samhällsvetenskaplig forskning, t.ex. om riskkommunikation.
5. Det behövs forskning som problematiserar konsekvenserna av att vara en ”sårbar grupp” och vilka konsekvenser interventioner gentemot redan utsatta grupper kan få för dessas självbild och livskvalitet. Detta är även en forskningsetisk fråga som måste belysas.

6. Det saknas kunskap om vilka som drabbas av bränder utan att omkomma eller skadas allvarligt, t.ex. i ekonomiska termer. Här behövs dels basal kartläggning för att få kunskap om hur olika grupper i samhället drabbas, dels en samhällsvetenskaplig analys av en sådan kartläggning.
7. Metodologiskt är studierna också relativt begränsade till sekundärdata därför behövs forskning som grundar sig i primärdata, t.ex. intervjuer, enkäter och etnografiska fältstudier.

Inledning

Varje år sker i snitt ca 6700 bostadsbränder med räddningsinsats från räddningstjänsten, baserat på siffror mellan år 2001 och år 2011 (www.msb.se/ida, 2012-10-04). I dessa bränder omkommer ungefär 120 personer varje år. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB, satte 2010 upp en vision som lyder ”ingen ska omkomma eller skadas allvarligt till följd av brand”. Ett av visionens delmål är att minska antalet svårt skadade och omkomna i bränder med en tredjedel till år 2020 (MSB 2012). Ökad kunskap är en viktig del i denna nollvision och vår förhoppning är att den här forskningsöversikten ska bidra till det.

Syftet med forskningsöversikten är att genom litteraturstudier sammanfatta tidigare forskning om brand i bostadsmiljö, mer specifikt vilken strategisk och metodologisk samhällsvetenskaplig forskning som finns när det gäller interventioner riktade mot människor som drabbas av bostadsbränder. Översikten kommer inte att beröra brandtekniska lösningar, utan kommer att fokusera i samhällsvetenskaplig och sociologisk forskning på området.

Tidigare forskning inom området har visat att det mesta som är skrivet handlar om tekniska lösningar om brand i bostadsmiljö. Det finns i nuläget inte mycket publicerat material som berör sociala faktorer, vilka som drabbas av bränder i bostadsmiljö och inte heller varför vissa drabbas i större utsträckning än andra av bostadsbränder. Den tekniska delen i den tidigare forskningen fokuserar främst på brandvarnare, liksom andra tekniska lösningar, och hur man ska använda förebyggande åtgärder för att minska bostadsbränder.

Nedan följer en presentation av hur vi har gått tillväga för att genomföra denna forskningöversikt, hur vi har sökt litteratur och forskningsprojekt. Efter det följer en definition och diskussion av begreppen socialt utsatta och sårbara grupper. I det tredje avsnittet kommer vi att presentera tidigare samhällsvetenskaplig forskning och det material som finns publicerat inom området. Därefter kommer vi att kort sammanfatta den svenska forskningen inom området för att avsluta med ett avsnitt om angränsande forskning och vilka kunskapsluckor vi anser att det finns inom området.

Litteratursökning och sökbegrepp

Vid sökningar efter litteratur, artiklar och rapporter inom området har vi använt följande sökord på svenska: bostadsbrand, brand i boendemiljö, bränder i boendemiljö, sårbara grupper, brand i bostad, socioekonomiska skillnader, ensamstående, missbrukare, psykiskt sjuka, riskutsatta. För att finna internationell litteratur och internationella artiklar/rapporter har vi använt sökorden: victims, residential fire, vulnerability, home fire, demographic differences, house fire, poor neighborhoods och socioeconomics.

Sökorden har använts i olika kombinationer för att täcka in ett så stort område som möjligt, vi har t.ex. bytt plats på huvudordet och tilläggsordet vid sökningar för att variera sökområdet. Vi har även använt referenslistorna i den litteratur vi funnit för att få nya uppslag på intressant material.

De databaser som har använts vid litteratursökningarna är SCOPUS, Social Abstracts, Libris, Web of Science, Sage Journals Online samt Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps databas IDA (information, data och analys). Även sökmotorerna Google och Google Scholar har använts för att finna intressant och relevant litteratur, artiklar och rapporter.

Vid sökningar i de olika databaserna har nästan ingen forskning eller annat publicerat material som specifikt rör utsatta och sårbara grupper och bostadsbränder påträffats. Utan det material som påträffats är framförallt skrivna ur ett tekniskt perspektiv.

Sårbarhet och heterogenitet

När man pratar om socialt utsatta och sårbara grupper i dagligt tal är det ofta människor i olika typer av beroendeställning som man menar. Ordet sårbar översätts till engelskan som *vulnerable* vilket kommer från det latinska ordet ”vulnus” som betyder sår, skada, förlust eller olycka (Kristoffersson, 2007). Det kan t.ex. handla om invandrade (både första och andra generationen), missbrukare, ensamstående, funktionsnedsatta (både fysiskt och psykiskt) samt äldre personer (Socialstyrelsen, 2010-09-01). Ibland kan även barn räknas in som en socialt utsatt och sårbar grupp (Socialstyrelsen, 2010-09-01). Definitionen av socialt utsatta och sårbara grupper kan variera något beroende på vilken fråga eller händelse som fokuseras. Per-Olof Hallin har tillsammans med kolleger definierat sårbarhet ur ett bredare perspektiv där sårbarhet beskrivs som ”oförmågan hos ett objekt, ett system, en individ, en befolkningsgrupp att hantera en specifik påfrestning som kan härledas till inre eller yttre faktorer” (Hallin, Nilsson & Olofsson, 2004:17).

Begreppet sårbarhet är etablerat inom den teknologiska och naturvetenskapliga forskningen om extraordinära händelser. En viktig uppgift inom denna forskning är att eliminera fysisk sårbarhet genom att utveckla nya varningssystem, hållbara material, skyddsutrustningar etc. För att skilja mellan olika typer av sårbarhet brukar man därför prata om *social sårbarhet* i samband med kriser (Wisner, 2004).

Social sårbarhet definieras idag i regel som en individs eller grupps egenskaper, förutsättningar och situation, som kan påverka hennes kapacitet att förutse, klara av, stå emot och återhämta sig från en kris eller allvarlig händelse (Wisner, 2004). Sårbarheten kan med andra ord ligga i en personlig egenskap, ekonomiska resurser eller platsen där man befinner sig när en viss händelse sker. Det kan även handla om organisatoriska eller samhälleliga begränsningar. Forskningen om social sårbarhet tenderar emellertid att fokusera de grupper och individer som i förhand definieras som sårbara, medan andra grupper ignoreras. Vissa utpekade med andra ord som mer sårbara än andra vilket kan leda till att redan stigmatiserade grupper marginaliseras ytterligare genom att de betraktas som ”offer” istället för aktiva subjekt. Att bli betraktad av andra som ett offer kan påverka individens riskuppfattning och beteende. När det gäller bostadsbränder är det dessutom välkänt att män drabbas oftare än

kvinnor. Vi menar därför att en annan begreppsapparat behövs och vi föreslår begreppet *heterogenitet*.

Heterogenitet betecknar här den olikhet som finns mellan individer och grupper i en specifik population. Olikheten kan bestå i allt från personliga egenskaper och socioekonomiska faktorer till strukturella skillnader baserade i normer och värderingar (Olofsson, 2012). I det här sammanhanget är endast egenskaper och förhållanden som kan påverka individens eller gruppens upplevelse av och möjlighet att hantera en extraordinär händelse aktuella.¹ Dessa egenskaper och förhållanden kan benämnas ”heterogenitetsgrunder” (Olofsson & Öhman, 2009). Med heterogenitetsgrund menas med andra ord de faktorer som bidrar till att individer och grupper skiljer sig åt när det gäller riskuppfattningar och beteende inför, under och efter extraordinära händelser. En och samma heterogenitetsgrund kan beroende på situation vara en fördel, nackdel eller inte ha någon effekt alls, och en person kan påverkas av flera heterogenitetsgrunder samtidigt (Olofsson, 2012).

Den vida definitionen av heterogenitet gör att i stort sett alla populationer kan betraktas som heterogena. Trots detta visar det sig att man inom tidigare forskning i låg utsträckning tagit hänsyn till befolkningens heterogenitet (Abbott, 2006; Barnshaw, 2007; Brunsmä, 2007; Olofsson, 2007; Jones, 2006) och att forskningen om bränder nästan inte alls uppmärksammat frågan. Detta samtidigt som begreppet underlättar analysen av vilka som drabbas eftersom analysen inte utgår från förtagets givna kategoriseringar.

I forskningsöversikten kommer vi fortsättningsvis att använda oss av begreppet ”drabbade” av bostadsbränder och inte om sårbarhet och heterogenitet.

¹ Betydelsen av detta inbegriper inte enbart begränsningar, eller sårbarhet, utan även tillgångar och andra faktorer som kan bidra till att öka individens eller gruppens möjlighet att klara en katastrof.

Tidigare forskning

Internationell forskning som tidigare genomförts inom området brand i bostad bygger i första hand på statistik och kvantitativa studier. Man har t.ex. studerat hur många bränder som sker i bostadsmiljö, hur många som omkommit, hur många skadade som finns och hur egendomsförlusten ser ut (Kenter, 1989). Det finns också studier där man försöker identifiera och lokalisera i vilken omfattning brandvarnare används av olika hushåll, även detta sker genom kvantitativa metoder, resultat från dessa studier hjälper oss att identifiera om det är specifika hushåll (t.ex. låginkomsttagare, socialt utsatta, barnfamiljer eller höginkomsttagare) som saknar brandvarnare. De talar däremot inte om varför dessa hushåll saknar brandvarnare. (McKnight et al. 1995; Zhang et al. 2006).

Den svenska forskning som finns inom området brand i bostad bekräftar den internationella forskning som finns, den berör dock inte heller socioekonomiska faktorer i speciellt stor utsträckning. En rapport från 2012 där MSB i samarbete med Uppsala Universitet och Fredrik Huss, Akademiska Sjukhuset i Uppsala, redovisar att det är större risk att omkomma i en brand om man är äldre och att bränder ofta beror på rökning, glömd spisplatta eller anlagd brand. Enligt studien har många som omkommit konsumerat alkohol innan branden och det saknades i en majoritet av bränderna fungerande brandvarnare (MSB 2012).

I MSB´s rapport ”Dödsbränder 2008” redovisas statistik som säger att rökning, levande ljus och alkohol är stora riskfaktorer för en eventuell brand. För medelålders män visar rapporten att störst brandrisk är glömda spisar. Anmärkningsvärt är att det i 80 % av fallen med omkomna män i åldern 20-64 år som omkom förekom alkohol, droger eller läkemedel. Rapporten visar också att en brandvarnare inte nödvändigtvis hjälper om du t.ex. är alkoholpåverkad eller om du har ett funktionshinder som gör att du inte kan rädsla dig undan exempelvis brand i egna kläder (MSB 2009). En viktig aspekt att ta upp när vi tittar på socioekonomiska och sociala faktorer är att rapporten från MSB visar att minst var fjärde person som omkom i brand i egen bostad var känd av socialförvaltningen, hemtjänsten eller annan förvaltning sedan tidigare (MSB 2009).

De som drabbas

Redan i slutet av 70-talet gjordes att par studier som visar på sambandet mellan att dö i en brand och ålder (Levine & Radford, 1977). Yngre personer (i princip barn) och äldre personer (över 65 år) riskerade i större omfattning att omkomma vid en brand än andra åldersgrupper (Levine & Radford, 1977). Resultaten visar också att män omkommer oftare än kvinnor i bostadsbränder samt att afroamerikaner omkommer dubbelt så ofta som vita amerikaner. Även dessa tidiga studier visar att efter barn är det de äldre (över 67 år) som löper störst risk att omkomma (Mierley & Baker, 1985).

Resultaten bekräftas i efterföljande studier; de som omkommer i bränder är män, äldre och väldigt unga (barn) personer, rökare, de som bor i undermåliga bostäder, personer påverkade av alkohol, personer med psykisk och fysisk ohälsa samt social och ekonomisk nödställdhet (Brennan, 1999; Diekman et al. 2011; Mierley & Baker, 1985; Warda et al. 1999a). En studie visar också att ekonomisk utsatthet är relaterat till lägre utbildningsgrad och landsbygd (Diekman et al. 2011).

Lider man av en hörselnedsättning eller synnedsättning så bidrar det också till den ökade risken att omkomma i bostadsbränder (Diekman et al. 2011; Zhang et al. 2006). Även etnicitet hade betydelse när man tittade på en icke vit befolkningsgrupp både bland män och kvinnor och oavsett ålder (Diekman et al. 2011; Warda et al. 1999a). En tidig studie från 1985 visar att risken att omkomma i en bostadsbrand är större för etniska minoriteter (Patetta & Cole, 1990; Gulaid et al. 1989), och att en person som är äldre (>75 år) och som tillhör en etnisk minoritet löper fem gånger så stor risk att omkomma i en bostadsbrand jämfört med en äldre vit person (Gulaid et al. 1989).

Ytterligare andra studier har funnit att ensamhushåll (Patetta & Cole, 1990) och ensamhushåll med hemmavarande barn är några av de som är mest drabbade när det handlar om brand i bostadsmiljö (Federal Emergency Management Agency, 1997). Det finns också studier som visar att låginkomsttagare är bland de mest drabbade grupperna i samhället. Även äldre personer över 65 år kategoriseras i de flesta studier som genomförts som en av de mest utsatta grupperna i samhället när det gäller att omkomma i en bostadsbrand (Federal Emergency Management Agency, 1997; Runyan et al. 1993; Gulaid et al. 1989). Det har nyligen genomförts en studie där man speciellt tittat på riskgruppen barn under 16 år (Chen et al.

2011) som extra utsatta och drabbade vid bostadsbränder. Personer som missbrukar alkohol eller droger bör också inkluderas i kategorin ”drabbade” (Runyan et al. 1992). Personer med någon form av funktionsnedsättning, ofta en psykisk nedsättning, löper en större risk att omkomma i bostadsbränder och bör också ses som en riskgrupp i relation till bostadsbränder (Brennan, 1999; Gulaid et al. 1989).

Mönstret mellan kön och ålder är dock mer komplext. Brennan (1999) delar upp kvinnor och män i olika åldersgrupper och visar att antalet omkomna kvinnor i åldern 35-44 är dubbelt så många som män i samma åldersgrupp medan kvinnor i 20 årsåldern knappast alls är representerade bland dödsoffren. Kvinnorna som omkom i åldersgruppen 35-44 år gjorde det ofta tillsammans med barn. Studien är dock relativt liten vilket gör att det är svårt att generalisera till hela populationen.

Varför drabbas vissa i högre grad än andra?

En tidigare litteraturstudie på området skiljer mellan icke påverkningsbara variabler vid bostadsbränder, t.ex. kön, ålder och etnicitet, och påverkningsbara variabler, t.ex. som rökning, alkohol och speciella bostadstyper (Warda et al. 1999a).

En anledning till att hushåll med ensamstående föräldrar (oftast kvinnor) skulle vara en extra utsatt grupp anses bero på att barnen oftare lämnas ensamma hemma på grund av att föräldern/vårdnadshavaren måste arbeta längre dagar och eller obekväma arbetstider för att kunna försörja familjen. Detta leder i sin tur till att barnen själva måste laga mat fast de egentligen kanske inte är kapabla till att hantera utrustningen (Federal Emergency Management Agency, 1997). Låginkomsttagare hamnar ofta i kategorin på grund av att de tenderar att vara trångbodda (fler än 1 person/rum) vilket leder till ökad användning av elektronik i elnät som kanske inte är anpassade för den hårda belastningen (Federal Emergency Management Agency, 1997).

Att de äldre i samhället är en av våra mest utsatta grupper beror på flera orsaker. De tenderar att i större utsträckning sakna brandvarnare än andra grupper i samhället (Warda et al. 1999a). En annan faktor som påverkar äldres förmåga att överleva bostadsbränder är att de ofta har någon form av funktionsnedsättning antingen psykiskt eller fysiskt på grund av sin ålder, ofta

handlar det om hörselnedsättning eller rörelsehinder (Warda et al. 1999a; Zhang et al. 2006). Äldre människor tenderar också i större utsträckning att använda någon form av medicin. En studie visar också att äldre elektrisk utrustning kan vara en brandorsak och äldre personer använder dylik utrustning mer frekvent än andra (Zhang et al. 2006).

Att barn drabbas vid bostadsbränder beror på flera orsaker; en anledning är att bränderna ofta sker under nattetid då barnen sover och de har på så sätt svårare att fly undan branden (Chen et al. 2011). Barn inte har samma förmåga som en vuxen person att hitta en flyktväg eller planera för en flyktväg vid en bostadsbrand utan de är ofta beroende av att någon annan i bostaden reagerar och planerar för en flykt eller nödevakuering (Warda et al. 1999a). En studie från 2011 (Chen et al. 2011) visar att de flesta barn som omkommit i bostadsbränder hittades i sina sängar. I 42 % av fallen saknades brandvarnare och i 32 % av fallen var CAS (den amerikanska motsvarigheten till socialstyrelsen) inkopplade i familjen. Det är enligt studien de yngre barnen som är mest utsatta på grund av deras oförmåga att rädda sig undan branden, men också för att de inte förstår konsekvensen av sitt handlande när de t.ex. leker med tändstickor eller tändare (Chen et al. 2011; Warda et al. 1999a).

En anledning till att ekonomiskt utsatta grupper drabbas är standarden på bostaden. Redan 1985 kunde man visa att personer som har en lägre inkomst och är socioekonomiskt utsatta löper en större risk att omkomma i bostadsbränder på grund av uppvärmningssystemet i deras bostäder (Mierley & Baker, 1985). Detta har senare bekräftats i andra studier. Elsystemen tenderar oftare att fela och orsaka bränder i hyresbostäder jämfört med bostäder som ägs av den boende. Studien visar att det är nio gånger vanligare med elfel i låginkomsttagares bostäder (Diekman et al. 2011; Mierley & Baker, 1985; Patetta & Cole, 1990). Bostaden i sig är med andra ord en viktig förklaringsfaktor till varför vissa drabbas hårdare än andra.

Tidigare forskning som studerat bostadsbränder utifrån vilka som omkommer och i vilken typ av bostad de befinner sig i visar att man löper större risk att dö i en bostadsbrand om man bor i hyresrätter och hyrda hus, i husvagn (engelska trailer park), i äldre bostäder och i bostäder utan telefon (Runyan et al. 1992; Warda et al. 1999a). Dessa typer av bostäder tenderar att finnas mer frekvent i fattigare områden, på landsbygd och i områden där etniska minoriteter bor (Warda et al. 1999a). Bostäderna tenderar också att i större utsträckning sakna brandvarnare samt ha osäkra värmekällor som t.ex. fotogen (Warda et al. 1999a). Man bör

notera att den mesta forskningen är gjord i USA och att just mobila hem eller större husvagnar inte finns på samma sätt i Sverige.

Bränder i bostäder utan fungerande brandvarnare får oftare dödlig utgång om man jämför med bostäder med fungerande brandvarnare. En amerikansk studie med syfte att identifiera riskgrupper visar att de som saknar brandvarnare tenderar att vara ensamhushåll med låg årsinkomst. Karaktäristiskt för dessa hushåll är att de ofta är belägna på landsbygden och att det finns starka samband med relationsstatusen änka/änkling, frånskild eller separerad (Mcknight et al. 1995). En annan studie visar att hushåll där det saknas brandvarnare ofta är mindre men att det bor relativt många personer i bostaden (Sharp & Carter, 1992). Det är också vanligare med yngre barn i bostäder utan brandvarnare jämfört med bostäder där det finns brandvarnare (Sharp & Cole, 1992).

Förebyggande arbete

Även när det gäller studier om förebyggande arbete så är dessa få till antalet (rent tekniska studier borträknade). En studie från Australien om äldres förebyggande arbete visar att de personer som bor själva i offentligt utthyrda bostäder eller själva äger sin bostad genomför mest förebyggande arbete. Dessa personer har i större utsträckning en fungerande brandvarnare och en försäkring (vilket inte skyddar mot risken att omkomma, men det tyder på en riskmedvetenhet) (Zhang et al. 2006).

En kanadensisk studie från 1999 (Warda et al. 1999b), visar på vikten av att genomföra utbildningsprogram i brandsäkerhetsarbete, t.ex. vikten av brandvarnare, i alla åldrar för att nå ut med kunskap. Studien tar också upp exempel på hur man tränar i en miljö liknande bostadsbränder för att kunna möta och förstå en eventuell skarp situation (Warda et al. 1999b). Ett annat exempel på förebyggande arbete är att dela ut brandvarnare gratis och att lagstadga om användningen av brandvarnare (Warda et al. 1999b).

Hur har tidigare studier genomförts?

När vi har gått igenom tidigare forskning och det material vi har hittat så har det visat sig att studierna och artiklarna är genomförda på olika sätt. Väldigt få av de studier som är genomförda på området använder sig av primärdata i sitt tillvägagångssätt. Ungefär hälften av det material som vi utgått från är studier där man undersökt rapporter av olika karaktär. Det är bland annat obduktionsrapporter och incidentrapporter från räddningstjänst men det är också

artiklar som är baserade på litteraturgenomgångar av tidigare forskning (Warda et al. 1999a; Warda et al. 1999b; Brennan, 1999; Runyan et al. 1993; Patetta & Cole, 1990; Mierley & Baker, 1983).

I ungefär en fjärdedel av artiklarna i denna forskningsöversikt har man använt sig av intervjuer eller enkäter. Intervjuerna är övervägande telefonintervjuer och enkäterna är utskickade till de som drabbats av en bostadsbrand (McKnight et al. 1995; Sharp et al. 1992; Zhang et al. 2006).

Den sista delen av artiklarna är baserade på statistik där man funnit fakta kring vilka bostäder som brunnit, vilka som omkommit, och orsaken till branden (Chen et al. 2011; Diekman et al. 2011; Gulaid et al. 1989).

Svenska forskningsprojekt om sociala faktorer och bostadsbränder

Det finns idag en liten del svensk forskning kring området dödsbränder och brand i bostad. I den forskning som fortfarande pågår finns det ett projekt, "Lärande från bostadsbränder". Det är den svenska organisationen BRANDFORSK som finansierar projektet. De har också en koordinerande roll i projektet "Lärande från bostadsbränder" där syftet är att skapa ökad förståelse och kunskap kring bostadsbränder när det gäller hos vem det brinner, hur bostadsmiljön ser ut, hur olika individer i närheten av branden har agerat, vilken brandorsaken var, vilket brandskydd som fanns i bostaden och om det fungerade (www.brandforsk.se 2012-10-22). Projektledare för arbetet är Anna Johansson från Storstockholms Brandförsvär.

I södra Sverige, Skåne län, pågår också ett samarbete mellan olika aktörer för att minska bostadsbränderna. Syftet är att genom samverkan mellan berörda aktörer bidra till den nollvision som finns för bostadsbränder. Projektet är finansierat av Brandskyddsföreningen Skåne, Föreningen Svenska Brandbefäl Skåne-Blekinge samt Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB (www.msb.se 2012-10-22).

Den redan genomförda, men inte publicerade, svenska forskningen fokuserar samma områden som den internationella som redan finns; man vet vilka som löper störst risk att omkomma vid bostadsbrand och man vet orsaken till branden, men forskningen tar inte upp socioekonomiska faktorer som orsaker och förklaringar till dödsbränderna.

Angränsande forskning

Mycket av den forskning som finns om brand i bostad handlar om tekniska lösningar, t ex brandvarnare eller sprinklersystem, för att komma till rätta med bränder, och hur förebyggande arbete kan hjälpa. När man tittar på de socioekonomiska eller de sociala aspekterna på brand innebär det en vidgning av perspektivet. Då kan det bli nödvändigt att i viss mån flytta fokus från själva bostadsbränderna till närliggande fenomen.

Angränsande forskning till forskning om socioekonomiska och sociala aspekter av bostadsbränder är t.ex. anlagda bränder. Tidigare forskning visar nämligen att bostadsbränder även kan vara anlagda bränder (Brennan, 1999). Den individinriktade forskningen som finns idag har vissa begränsningar när det gäller förebyggande arbete då det sällan går att predicera vem som potentiellt kommer att anlägga en brand (MacKay et al. 2006). Däremot vet vi att individens fysiska och sociala omgivning, inom andra områden, visat sig vara av stor betydelse för individens agerande (Andersson, 1995; Hendry et al. 1998; Palmer, 2007; Repo et al. 1997 jmf. Dahl et al. 2008).

Tidigare forskning har visat att anlagd brand inte är ett isolerat fenomen utan hänger samman med annan skadegörelse och kriminalitet (Arson Control Forum 2006; Dahl et al. 2008; Tryggare skolor 2008). Det finns även psykologisk forskning som visar att den sociala miljön spelar in: Perrin-Wallqvist & Norlander (2003) visar t.ex. att leda kan öka risken för anlagda bränder. Inom både sociologi och kriminologi är det väl känt att ojämlikhet, social avvikelse och utanförskap är centrala faktorer för att förklara uppkomsten av avvikande beteende som kriminalitet och därmed även anlagda bränder (Repo et al. 1997). Alla dessa faktorer hänger samman med den sociala omgivningen. Med social omgivning menar vi såväl normer och värderingar som karakteriserar ett samhälle eller en grupp, som social interaktion inom grupper och mellan individer i samhället (jmf. Manson & Windle, 2002; Terpstra, 2006; Olofsson & Öhman, 2007; Wall & Olofsson, 2008).

Vid en genomgång av nationell och internationell forskning om mänskliga beteenden i samband med anlagd brand finner man att det i första hand är individen som är i fokus (Bove et al. 2007; Dadds & Fraser, 2006; Singer & Hensley, 2004; Terjestam & Rydén, 1999). Forskningen bedrivs följaktligen främst inom psykologi, psykiatri, omvårdnad och socialt

arbete (t.ex. Kolko, 2001; Kolko et al. 2001; Perrin-Wallqvist, 2007; Williams & Clements, 2007), medan det är mindre vanligt med t.ex. sociologiska, nationalekonomiska och etnologiska studier. Detta medför att det även här, precis som vid bostadsbränder, saknas forskning och rapporter kring den sociodemografiska delen av anlagda bränder.

Det finns också en del närliggande forskning som studerar barns hantering av eld. Förr var eld något som vi behövde för vår överlevnad och barn lärde sig således att hantera eld på ett ansvarsfullt sätt, idag är inte eld något vi hanterar i vår vardag utan i bästa fall något som barn endast kommer i kontakt med när vi grillar (www.msb.se 2012-10-23). Barns relation till eld är idag således inte lika naturlig och det kan vara en orsak till att bostadsbränder orsakas av att barn leker med eld och prövar sin förmåga att hantera något de inte klarar av. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB, studerade i slutet på 1990-talet studerat barns relation till eld och hur de hanterar elden. Exempelvis visar studien att 80 % av alla barn i högstadiet leker med eld, i mellanstadiet är samma siffra 40 % och i lågstadiet leker 20 % av eleverna med eld. I slutet på 1990-talet var det ungefär 10 000 anlagda bränder, och av dessa stod barn och ungdomar för 50-80 %. Det man vet är att detta i de allra flesta fall inte är avsiktligt utan att det startar som en lek som ungdomarna och barnen sen inte kan kontrollera (Terjestam & Rydén, 1999).

Vid Göteborgs Universitet bedrivs idag forskning om anlagda bränder och förebyggande av detta. Forskningen sker inom sociologi, kriminologi och rättssociologi (www.gu.se 2012-10-24). Projektet syftar till att visa hur och varför barn och ungdomar anlägger bränder, och om deras individuella, sociala och situationella faktorer är ett eget problem eller om det är besläktat med andra barn-/ungdomsproblem (www.gu.se 2012-10-26).

Det finns idag också forskning vid Malmö Högskola där Per-Olof Hallin studerar socialt kapital och social oro i förhållande till anlagd brand. Projektet är finansierat av MSB och syftar till att studera olika områden i Malmö för att undersöka hur socialt kapital, sociala förändringar och tecken på social oro kan vara bakomliggande faktorer vid en anlagd brand. Hans hypotes är att förutsättningarna i olika områden skiljer sig åt beroende på vilket socialt kapital ungdomar har och vilken kollektiv motståndskraft som finns i samhället genom social kontroll (typ nattvandring, ungdomsgårdar osv.) för anläggning av bränder (www.mah.se 2012-10-23). Det finns dock ännu ingen rapport eller andra publikationer från projektet.

Fram till 2012 pågick ett projekt där syftet var att minska antalet anlagda bränder både i skolmiljö och i flerbostadshus. Målet var att projektet skulle generera material för att sprida kunskap om anlagda bränder, hur de kan förebyggas, vilka det är som anlägger bränder och hur man fångar upp dessa personer och hur man på så sätt också kan minska kostnaderna för anlagda bränder (www.brandskyddsforeningen.se 2012-10-23).

Det finns även angränsande forskning som är finansierat av BRANDFORSK och genomförd av Sveriges Tekniska forskningsinstitut som visar på att 3000 bränder varje år börjar i lösa föremål t.ex. gardiner, sängar eller sittföremål. Forskningen avser i första hand brand i byggnader i offentlig miljö och inte i hemmiljö. Dock omfattas olika vårdmiljöer av studien vilka skulle kunna ses som hem i och med att personer i praktiken är boende på vårdinrättningen. Statistik visar att den vanligaste orsaken till branden även här är rökning, barns lek med eld samt glömda ljus under de mörka vintermånaderna (Sundström et al. 2009). Forskningen är i huvudsak fokuserad på tekniska detaljer och förslag till lösningar är t.ex. sprinklersystem eller flamsäkra material i kläder, gardiner eller sängar.

Kunskapsluckor och fortsatt forskning

Det främsta intrycket av forskningsgenomgången är att det finns väldigt lite samhällsvetenskaplig forskning inom området bostadsbränder. Det finns även mycket begränsat med samhällsvetenskaplig forskning med fokus på metoder eller strategier för att minska bostadsbränder. Förutom att det rent generellt skulle behövas mer samhällsvetenskaplig forskning på området anser vi att de viktigaste kunskapsluckorna är:

1. Generellt är den tidigare samhällsvetenskapliga och beteendevetenskapliga forskningen om bostadsbränder deskriptiv och inte teoretiskt grundad. Man utgår inte heller från etablerad samhällsvetenskaplig kunskap från andra forskningsområden gällande t.ex. bostadssegregation, klassförhållanden, heterogenitet, funktionsnedsättning, missbruk, krishanteringsorganisation, riskbeteenden och riskkommunikation.
2. Det finns relativt god kunskap om vilken typ av bostäder som brinner, vilka som bor i dem och var bostäderna ligger. Fokus bör flyttas från enskilda bostäder till bostadsområden. Det är välbelagt i tidigare samhällsvetenskaplig forskning att boendet är segregerat och starkt kopplat till faktorer såsom utbildning, klass och etnicitet. Genom att studera bostadsbränder utifrån bostadsområden blir det inte endast en deskriptiv kartläggning utan en samhällsvetenskapligt grundad forskning kopplad till sociala strukturer.
3. Det är även välkänt att vissa grupper som är mer drabbade än andra när det gäller risken att omkomma i en bostadsbrand, t.ex. män, äldre, barn, personer med utländsk bakgrund och personer med missbruksproblem. Det behövs mer forskning om orsakerna till att dessa grupper är mer drabbade än andra, liksom interventionsstudier av vilka insatser som behövs för varje specifik grupp.
4. Det finns generellt få samhällsvetenskapliga interventionsstudier och de som finns använder sig främst av informationskampanjer o.d. Dessa är sällan anpassade till specifika målgrupper eller baserade i aktuell riskkommunikationsforskning. Det behövs mer gruppinriktade interventionsstudier både när det gäller riskkommunikation och andra typer av interventioner än information.

5. Det behövs forskning som problematiserar konsekvenserna av att vara en ”sårbar grupp” och vilka konsekvenser interventioner gentemot redan utsatta grupper kan få för dessas självbild och livskvalitet. Detta är även en forskningsetisk fråga som måste belysas.
6. Som redan nämnts finns det redan kunskap om vilka som omkommer i bostadsbränder däremot saknas kunskap om vilka som drabbas av bränder utan att omkomma eller skadas allvarligt, t.ex. i ekonomiska termer. Här behövs basal kartläggning för att få kunskap om hur olika grupper i samhället drabbas, en samhällsekonomisk belysning och en samhällsvetenskaplig analys.
7. Metodologiskt är studierna också ofta begränsade till sekundärdata av olika slag, t.ex. offentlig statistik, registerdata, rapporter och tidigare studier. Det behövs i större utsträckning forskning som grundar sig i primärdata, t.ex. intervjuer, enkäter och etnografiska fältstudier. Studier behövs på olika nivåer, dels på individnivå (t.ex. personer med egna erfarenheter av brand i hemmet, räddningsarbete, social omsorg och socialt arbete), dels på organisatorisk nivå (t.ex. hur är det förebyggande arbetet organiserat och reglerat).

Referenser:

Arson Control Forum. (2006). Survey of school fires. *Research Bulletin*, 10.

del Bove, G, Caprara, G. V, Pastorelli, C & Paciello, M. (2008). Juvenile firesetting in Italy: Relationship to aggression, psychopathology, personality, self-efficacy, and school functioning. *European Child & Adolescents Psychiatry*, 17(4) 235-244.

Brennan, P. (1999). Victims and Survivors in Fatal residential Building Fires. *Fire Mater*, 23 305-310

Chen, Y. A., Bridgman-Acker, K., Edwards, J. & Lauwers, A. E. (2011). Pediatric fire deaths in Ontario. *Canadian Family Physician*. 57 169-77

Dadds, M. R & Fraser, J. A. (2006). Fire interest, fire setting and psychopathology in Austrian children: a normative study. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 40 581-586.

Dahl, G., Mårtensson, U. & Andersson, R. (2008). Social och situationell prevention av skolbränder – metodutveckling, implementering och utvärdering. Ansökan till Anlagd brand. www.brandforsk.se

Diekman, S., Ballesteros, M. F. & Ahrens, M. (2011). Home Fires in America: Progress and Opportunities. *American Journal of Lifestyle Medicine*. Vol. 6 no. 2 141-151

Gulaid, J. A., Sacks, J. J. & Sattin, R. W. (1989). Deaths from Residential Fires among Older People, United States, 1984. *Journal of the American Geriatrics Society*. 37 331-334

Hallin, P-O., Nilsson, J. & Olofsson, N. (2004). *Kommunal sårbarhetsanalys*. Stockholm, Krisberedskapsmyndigheten, KBM:s forskningsserie nr 2004:3.

Huss, F. (2011). Svår personskada eller dödsfall till följd av brand eller motsvarande. BRANDFORSK projektansökan.

2012-10-23

Kenter, J. M. (1990). Fire loss in the United States during 1989. *Fire journal*. Boston, Mass. 84 (5) 56-67

Kolko, D. J. (2001). Efficacy of cognitive-behavioral treatment and fire safety education for children who set fires: Initial and follow-up outcomes. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 42(2) 359-369.

Kolko, D. J., Day, D. T., Bridge, J. A. & Kazdin, A. E. (2001). Two-year prediction of children's firesetting in clinically referred and nonreferred samples. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 42(3) 371-380.

Levine, M. S. & Radford, E. P. (1977) Fire victims: Medical Outcomes and demographic Characteristics. *American Journal of Public Health*, 67 1077-1080

MacKay, S., Henderson, J., Del Bove, G., Marton, P., Warling, D. & Root, C. (2006). Fire interest and antisociality as risk factors in the severity and persistence of juvenile firesetting. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 45(9) 1077-1084.

Manson, W. A. & Windle, M. (2002). Gender, self-control and informal social control in adolescence. A test of three models of the continuity of delinquent behaviour. *Youth & Society*, 33(4) 479-514.

McKnight, R.H., Struttman, T.W. & Mays, J.R.(1995). Finding homes without smoke detectors: One step in planning burn prevention programs. *Journal of Burn & Care Rehabilitation* vol 16 nr 5.

Mierley, M. C. & Baker, S. P. (1983). Fatal House Fires in an Urban Population. *The Journal of the American Medical Association*.

MSB. (2009) Dödsbränder 2008. MSB 0085-09.

MSB. (2012) Svåra skador och dödsfall till följd av brand – En genomgång av brandskadade i Sverige 2010. MSB 441.

Nieminen-Kristoffersson, T. (2007) Om social sårbarhet i samband med extraordinära händelser – en intervjustudie i 12 kommuner. LUCRAM. LUND.

Olofsson, A. & Öhman, S. (2007). Views of risk in Sweden: Global fatalism and local control. An empirical investigation of Ulrich Beck's theory of modern risks. *Journal of Risk Research* 10 (2) 177-196

Patetta, M. J. & Cole, T. B. (1990) A Population-Based Descriptive Study of Housefire Deaths in North Carolina. *American Journal of Public Health* vol. 80 no. 9

Perrin-Wallqvist, R & Norlander, T. (2003). Firesetting and playing with fire during childhood and adolescence: Interview studies of 18-year-old male draftees and 18-19-year old female pupils. *Legal & Criminal Psychology*, 8 151-157.

Runyan, C.W., Bangdiwala, S. I., Linzer, M. A., Sacks, J. J. & Butts J. (1993) Risk factors for fatal residential fires. *The New England Journal of Medicine*. 327 (12), pp. 859-863

Sharp, G. B. & Carter, M. A. (1992) Prevalence of smoke detectors and safe tap-water temperatures among welfare recipients in Memphis, Tennessee. *Journal of Community Health*. Vol. 17 no. 6

Singer, S. D & Hensley, C. (2004). Applying social learning theory to childhood and adolescent firesetting: Can it lead to serial murder? *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 48 461-476

Socialstyrelsen. (2010). Sociala förhållanden och välfärd i Sverige – Social rapport 2010 i sammandrag. Artikel nr: 2010-9-1

Socioeconomic Factors and the Incidence of Fire. (1997). Federal Emergency Management Agency. United States Fire Administration. National Fire Data Center.

Sundström, B., Bengtson, S., Olander, M., Larsson, I. & Apell, A. (2009). Brandskydd och lös inredning – en vägledning. Borås: SP Sveriges Tekniska Forskningsinstitut.

Terjestam, Y & Rydén, O. (1999). Att leka med elden en bok om barn, eld och brand. Karlstad: Räddningsverket.

Terpstra, J. (2006). Youth subculture and social exclusion. *Young*, 14 83-98.

Tryggare skolor minskar risken för anlagda bränder. (2008). Häfte. Karlstads kommun och Brandskyddsföreningen.

Wall, E & Olofsson, A. (2008). Young people making sense of risk: How meanings of risk are materialised within the social context of every-day life. *Young*, 16 (4) 431-448.

Warda, L., Tenenbein, M. & Moffatt, M. E. K. (1999). House fire injury prevention update. Part I. A review of risk factors for fatal and non-fatal house fire injury. *Injury Prevention* 5 145-150

Warda, L., Tenenbein, M. & Moffatt, M. E. K. (1999). House fire injury prevention update. Part II. A review of the effectiveness of preventive interventions. *Injury Prevention* 5 217-225

Williams, D. L & Clements, T. L. (2007). Intrapsychic dynamics, behavioral manifestations, and related interventions with youthful fire setters. *Journal of Forensic Nursing*, 3(2) 67-72.

Zhang, G., Lee, A., Lee, H. & Clinton, M. (2006). Fire safety among the elderly in Western Australia. *Fire Safety Journal*, 41 57-61

<http://www.brandsakert.se/2011/0615/verkar-beteendet-bostadsbr%C3%A4nderna> 2012-10-22

<http://www.brandforsk.se/forskningsprojekt/larande-fran-bostadsbrander> 2012-10-22

<https://www.msb.se/en/Start1/Nyheter-fran-MSB/Nyheter/Samverkan-ska-minska-bostadsbranderna-i-Skane/> 2012-10-22

<http://www.brandskyddsforeningen.se/pa-arbetet/valj-omrade-har/anlagd-brand/projektet-f%c3%a4rre-anlagda-br%c3%a4nder> 2012-10-23

http://www.brandskyddsforeningen.se/pa-arbetet/valj-omrade-har/anlagd-brand/allmant_om_anlagd_brand_1 2012-10-23

<https://www.msb.se/sv/Forebyggande/Brandskydd/Anlagd-brand/Barn--eld/> 2012-10-23

<http://www.mah.se/Forskning/Sok-pagaende-forskning/Brander-skadegorelse-grannskap-och-socialt-kapital/> 2012-10-23

<https://www.msb.se/sv/Forebyggande/Brandskydd/> 2012-10-23

<http://www.nfpa.org/categoryList.asp?categoryID=495&URL=About%20NFPA/Overview>
2012-10-23

http://www.sociology.gu.se/Forskning/Forskningsprogram/Barn_ungdomar_som_anlagger_brand/ / 2012-10-24

<http://www.miun.se/sv/Forskning/Var-forskning/Center-och-institut/RCR/Om-RCR/> 2012-10-30

<http://www.miun.se/sv/Forskning/Var-forskning/Center-och-institut/RCR/Om-RCR/Medarbetare/> 2012-10-30

Anna Johansson, projektledare Storstockholmsbrandförsvär. Personlig kontakt, 2012-09-24